

*Ба Шурои диссертациони 6D. КОА-004
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рудақӣ 17*

ТАҚРИЗ

ба диссертатсияи илмии Саидов Қиёмиддин Тағоймуродович дар мавзуи «Масъалаҳои ҷалби сармояи хориҷӣ ба инфрасохтор (дар мисоли инфрасохтори сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.13 – Иқтисодиёти ҷаҳон

Дар марҳалаи муосири рушди ҷаҳонишавӣ алоқамандии рушди иқтисоди хоҷагии ҷаҳонӣ аз инкишофи иқтисодиёти миллии кишварҳои алоҳида вобаста буда, сарчашмаи инкишофи он аз ташаккули муносибатҳои байналмилалӣ кишварҳо, ки дар самти истифодаи имкониятҳои якҷоя нигаронида шуда, самари синергетикиро ба вуҷуд меоранд, вобастагии зич дорад. Вобаста ба рушди иқтисоди милли ва ташаккули муносибатҳои байналмилалӣ нақши инфрасохтор ҳамчун омили муҳими рушди иқтисодиёт ва муносибатҳои байналмилалӣ хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Норасоии сармояи хориҷӣ ба рушди инфрасохтор барои кишварҳои рӯ ба тараққӣ масъалаи муҳим буда, ҳалли ин масъала аз кишварҳо ислоҳоти куллии институтсионалӣ ва ташкилиро дар сатҳи микро, мезо ва макроиқтисодиёт тақозо менамояд. Ҳамгироии мезосатҳии иқтисодӣ ҳамчун падидаи муосири назарияи ҳамгирии иқтисоди минтақавӣ аз инкишофи муносибатҳои иқтисодӣ дар сатҳи соҳаи инфрасохтор яке аз роҳҳои ба даст овардани самараи ҳамгирӣ буда, он имкон медиҳад, ки норасоии ҷаҳонишавӣ бартараф карда шавад. Дар ҷаҳони имрӯза бухрони ҷаҳонишавӣ маҳз дар норасоии омӯзиши ҷаҳонишавӣ дар сатҳи мезоиқтисод мушоҳида мегардад, ки кори мазкур ба ин самт равона гардида, мубрам ва рузмарра мебошад.

Гузариш ба модели нави рушди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки тайи солҳои охир сурат гирифтааст, механизм ва усулҳои нави ҳамкориҳои кишварро бо кишварҳои хориҷӣ ва ташкилоту созмонҳои байналмилалӣ дар самти муносибатҳои молиявӣ тиҷоратӣ тақозо менамояд. Дар ин маврид, дарёфти механизмҳои ҷалби сармояи хориҷӣ ва ҳамгироии минтақавӣ ҷаҳонӣ дар самти рушди инфрасохтор мавқеи марказиро дар ин муносибатҳо ташкил менамоянд. Махсусан, дарёфти сарчашмаҳои молиявӣ бузург вазифаи аввалиндараҷа ва асосии кишвар дар роҳи таъмини рушди устувори иқтисодӣ ба шумор рафта, иҷрои

ҳадафҳои стратегии кишвар, баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ ва ба кишвари транзитӣ мубаддал гаштани Тоҷикистон, инчунин, рушди соҳаи саноати кишвар аз он зич алоқаманд мебошанд, ки аз рузмарра ва саривақтию актуалӣ будани интихоби мавзуи диссертатсионии Саидов Қиёмиддин шаҳодат медиҳад.

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот коркард ва муайян намудани роҳу афзалиятҳои ҷалби сармоя ба рушди инфрасохтор дар мисоли инфрасохтори сайёҳӣ дар Тоҷикистон ва дар асоси таҷрибаи кишварҳои ҷаҳон мебошад.

Аз тарафи муаллиф барои ноил шудан ба мақсади гузошташуда дар диссертатсия иҷрои вазифаҳои зерин ба нақша гирифта шуда, ҳалли худро ёфтаанд:

- Таҳқиқи назарияҳо, шаклҳо ва равишҳои асосии ҳаракати байналмилалӣ сармоя ва арзёбии хусусияти ҷараёни сармоягузорӣ ба инфрасохтор дар ҷаҳон;

- Муайян намудани тамоюлҳои таҷрибаи татбиқшавандаи кишварҳои мутаракқӣ ва рӯ ба инкишоф дар рушди инфрасохтори умумӣ ва сайёҳӣ;

- Арзёбии ҷараёни сармоягузорӣ дар соҳаи инфрасохтори Тоҷикистон, аз ҷумла, инфрасохтори сайёҳии кишвар;

- Таҳлили сармоягузорӣ ба инфрасохтор дар мамлакатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ ва ҳамбастагиву ҳамкориҳои кишварҳои минтақа;

- Пешниҳоди роҳҳои таҳкими заминаҳои институтсионалии ҷалби сармоягузориҳо ба инфрасохтори кишвар;

- Муайян намудани роҳҳои тақвияти ҳамкориҳо дар самти рушди инфрасохтори минтақавӣ ҳамлу накл;

- Таҳия намудани пешниҳод оид ба рушди инфрасохтори “сабз” дар Тоҷикистон ҳамчун афзалияти стратегӣ дар самти ҳолибияти кишвар.

Объекти таҳқиқот ин инфрасохтори иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мамлакатҳои ҷаҳон, аз ҷумла инфрасохтори сайёҳӣ ба ҳисоб меравад, ки ба таҳкими ҳамкориҳои минтақавӣ равона гардидааст.

Мавзуи таҳқиқот муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба ҳисоб меравад, ки дар раванди ҷалби сармояи хориҷӣ ба инфрасохтори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вуҷуд меоянд ва ба тавсеаи ҳамкориҳои минтақавӣ нигаронида шудаанд.

Фарзияи таҳқиқот аз он иборат аст, ки афзоиши ҳаҷми сармояи хориҷӣ ба инфрасохтор ва беҳтар гардидани он ба рушди соҳаи сайёҳӣ оварда мерасонад.

Дар ҳалли вазифаҳои дар пеш гузошташуда муаллиф аз маводҳои зиёди назариявӣ, методологӣ ва илмию оммавӣ, асарҳои олимони хориҷию ватанӣ, санадҳои меъёриву ҳуқуқии кишвар ва ташкилоту созмонҳои байналмилалӣ, стратегия ва барномаҳои соҳавию минтақавӣ, сомонаҳои расмӣ вазорату идораҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ ва дигар сарчашмаҳои илмию таҳқиқотӣ истифода намуда, ба натиҷаҳои мушаххаси илмӣ ноил гардида, онҳоро дар шакли навгонҳои илмӣ ва нуктаҳои ҷимояшавандаи диссертатсия пешниҳод намудааст.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулосаву пешниҳодҳо ва феҳристи адабиёти истифодашудаи фарогири маъҳаз иборат мебошад. Ҳаҷми диссертатсия 166 саҳифаро ташкил дода, фарогири 20 ҷадвал ва 10 расм мебошад.

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи диссертатсия, дараҷаи таҳқиқи илмӣ он асоснок карда шуда, мақсаду объект ва мавзӯи таҳқиқот, навгонӣ, асосноккунии ҷанбаҳои назариявӣю методӣ ва аҳамияти натиҷаҳои таҳқиқот дар самти ҷалби сармоя ба рушди инфрасохтор, аз ҷумла, сайёҳӣ нишон дода шудаанд.

Дар боби якум, ки “Ҷанбаҳои назариявӣ ва методии ҷалби сармояи хориҷӣ ба инфрасохтор” унвон дорад ва аз се зербоб иборат мебошад, муаллиф назарияҳои ҳаракати байналхалқии сармояро аз нигоҳи сабабноқӣ, имконият, мақсад ва шакли он омӯхта, онҳоро гурӯҳбандӣ намуда, (саҳ. 20-21) методи махсуси муаллифиро аз нигоҳи назорати объекти сармоягузорӣ пешниҳод намудааст, ки қобили зикр мебошад. Ҳамзамон, муаллиф дар ин боб чараёни сармоягузорӣ ба инфрасохторро дар ҷаҳон аз рӯйи хусусиятҳои он, яъне бинобар сабаби хурдашавӣ ва рушди технология ва эҳтиёҷоти рузафзуни аҳоли ба хизматрасониҳо, ба маблағгузорӣ ниёз доштани он (саҳ. 34), тақсимои инфрасохтор дар сатҳи микро ва макро, таснифоти инфрасохтори сайёҳӣ (саҳ. 37) ва ҳолати сармоягузорӣ ба инфрасохторро дар кишварҳои алоҳидаи ҷаҳон таҳқиқ намудааст. Муаллиф қайд менамояд, ки дар методикаи муайян намудани ҳаҷми маблағгузорӣ ба инфрасохтор ҳануз ҳам нишондиҳандаҳо аниқ нестанд ва зарур аст, ки методикаи муайян коркард карда шавад. Шаклҳои ҳаракати байналмилалии сармоя (саҳ. 30), тамоюл ва дурнамои сармоягузорӣ ба инфрасохтор дар ҷаҳон ва сохтори соҳавии сармоягузориро арзёбӣ намуда, муаллиф ба чунин хулоса омадааст, ки сифати рушди инфрасохтор ба рушди инсонӣ зич

алоқаманд мебошад (сах. 44). Дар диссертатсия таҷрибаи кишварҳои мутараққӣ ва рӯ ба инкишоф дар рушди инфрасохтори умумӣ ва сайёҳӣ омӯхта шуда, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таҷрибаи Ҷумҳурии мардумии Чин истифодаи васеи дастовардҳои илму техника дар бунёди инфрасохтор, гузариши инфрасохтори сатҳи аввалия ба инфрасохтори пешқадам ва роҳи ҷалби сармоя, аз таҷрибаи Сингапур инфрасохтори рушди соҳибкорӣ бо шароити имтиёзноки фаъолият, аз Ҷопон баробарии рушди инфрасохтор дар шаҳру деҳот, аз таҷрибаи Иттиҳоди Аврупо ташкили шабакаҳои ба ҳам пайвастаи инфрасохторӣ ва дастрасии он ба дигар кишварҳо ва рушди инфрасохтори сабз, аз таҷрибаи Ҷумҳурии Қазоқистон бошад раванди кластерикунонии инфрасохтор, махсусан, инфрасохтори сайёҳӣ муҳим арзёбӣ мегарданд (сах. 46-64).

Дар боби дуум **“Таҳлили раванди ҷалби сармояи хориҷӣ ба инфрасохтори Ҷумҳурии Тоҷикистон”** ҳолати татбиқи лоиҳаҳои сармоягузори давлатӣ дар соҳаи инфрасохтор арзёбӣ гашта, таҳлили васеи динамикаи ҷалби сармояи хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон (сах. 64), вазъи азхудкунии маблағҳо дар доираи лоиҳаҳои сармоягузори давлатӣ дар кишвар (сах. 69), касри сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои инфрасохторӣ аз рӯйи Барномаҳои давлатии сармоягузорӣ барои солҳои 2016-2020 (сах. 73) баҳогузорӣ карда шуда, таҳлили регрессионии алоқамандии рушди ММД ва сармоягузориҳо гузаронида шуда, чунин хулосабарорӣ карда шудааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон касри калони сармоягузорӣ ба инфрасохтор мавҷуд аст (солҳои 2012-2015 ва 2016-2020 мутаносибан 14 ва 30,8 млрд. доллари ИМА) ва бояд бо шарикони рушд дар самти ҷалби сармояи хориҷӣ корбарӣ карда шавад. Дар ин боб муаллиф, ҳамзамон, вобаста ба самтҳои афзалиятноки рушди сармоягузорӣ ба инфрасохтор ҳамчун механизми рушди ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ таҳқиқот ба анҷом расонида, ба хулоса меояд, ки хароҷоти роҳ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ, Муғулистон ва Қафқоз (ба истиснои Озарбойҷон ва Гурҷистон) баланд боқӣ мемонад, ки ба рақобатпазирӣ таъсири манфӣ мерасонад. Чунин ҳолат ба ҷалби сармояи хориҷӣ, густариши савдо ва ҳамкориҳои истеҳсолӣ, тавсеаи хизматрасониҳои байналмилалӣ, аз ҷумла, сайёҳӣ монеаи қиддӣ мегузорад, ки зарурати рушди инфрасохторро ба миён меорад. Тоҷикистон мавқеи ҳамгириош ба иқтисоди ҷаҳон асосан тавассути кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Қафқоз имконпазир ва самаранок буда метавонад, чунки дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Қафқоз ҷиҳати ҳамгирии онҳо ба иқтисоди ҷаҳонӣ ва байниҳамдигар лоиҳаҳои бунёди инфрасохтори зарурӣ ба роҳ монда шудааст. Ба қатори чунин лоиҳаҳо

ташаббусҳои ТРАСЕКА-и Иттиҳоди Аврупо, “Як камарбанд - Як роҳ”-и Хитой (6 долони масири хушкӣ ва обӣ), “Роҳи абрешими нав”-и ИМА ва лоиҳаҳои бо маблағгузори ташкилоти байналмилалӣ ва минтақавӣ ё ҳукуматҳои кишварҳои алоҳида маблағгузоришаванда ба мисли CAREC (6 долон), долони нақлиёти Шимол – Ҷануб ва дигарҳо дохил мешаванд (саҳ. 79-91).

Яке аз бартариятҳои муҳими диссертатсия дар он аст, ки муаллиф имкониятҳои сармоягузори мустақими хориҷиро ба инфрасохтори сайёҳӣ арзёбӣ намуда, пешниҳод менамояд, ки вобаста ба хусусияти табиӣ, ҷойгиршавӣ ва имконият мавзӯҳои Тоҷикистонро минтақабандӣ намуда, захираҳоро вобаста ба имконияти рушди ин ё он намуди сайёҳӣ дар доираи ин минтақаҳои табиӣ - иқтисодӣ гурӯҳбандӣ кардан зарур аст. Зеро инфрасохтори дар заминаи фаъолияти бунёдкоронаи инсон ба вучуд омада, ки барои сайёҳон ҷолиб ва барои сармоягузор боздихандаи маблағи гузоштааш бошад, ханӯз ба таври зарурӣ ташаккул наёфтааст. Ҳамзамон, барои рушди соҳаи сайёҳӣ дар кишвар ва ҷалби сайёҳони хориҷӣ рушди инфрасохтори он, бунёди иншооти ҷойгиркунонӣ, баланд бардоштани сатҳи хизматрасонӣ, таҳияи харитаи роҳҳо, фароҳам овардани фазои мусоид барои рушди ширкатҳои сайёҳӣ ва инфрасохтори он муҳим арзёбӣ мегардад (саҳ. 92-108).

Боби сеюм “Афзалиятҳои стратегии сармоягузори хориҷӣ ба инфрасохтори сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон” номгузори шудааст, ки дорои се зербоб буда, фикру андешаҳои муаллифи рисола бо таклифу пешниҳодҳо ҷиҳати таҳкими ислоҳоти институтсионалӣ дар самти ҷалби сармоя ба инфрасохтор, тақвияти ҳамкориҳо дар самти рушди инфрасохтори минтақавии ҳамлу нақл ва рушди инфрасохтори «сабз» бо далелҳои илмӣ асоснок карда шудааст. Муаллиф дар он ақида аст, ки барои беҳтар кардани фазои сармоягузори ба инфрасохтор бояд дар кишвар низоми ягонаи ҷалби сармоя ба инфрасохтор дар шакли воҳиди институтсионалии Маркази ҷалби сармояи хориҷӣ ва Ҳамоҳангсозии кумакҳои беруна таъсис дода шавад (саҳ. 115). Дар самти тақвияти ҳамкориҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ бошад, таъсиси ташаккули Фонди минтақавии рушди инфрасохтор ва институтсионализатсияи «Як камарбанд – Як роҳ» бо дарназардошти стратегияи рушди инфрасохтори «сабз» аз манфиат холӣ нест (саҳ 116-144).

Дар хулоса аз тарафи муаллиф натиҷаҳои илмӣ ва тавсияҳои амалӣ пешниҳод гардидааст, ки онҳо имкон медиҳанд сарҳади назариявӣ ва методологии ҷалби сармояи хориҷӣ васеъ гашта, сохторҳои марбутатаи

кишвар чихати чалби сармояи хориҷӣ ва рушди сайёҳии кишвар аз он васеъ истифода намоянд.

Навгониҳои илмӣ диссертатсия дорои элементҳои назариявӣ, методологӣ ва амалӣ буда, фарогири доираи васеи масъалаҳои марбут ба чалби сармояи хориҷӣ ба инфрасохтор, махсусан, инфрасохтори сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Новобаста аз дастовардҳои илмӣ муаллиф дар диссертатсия якчанд норасоӣ ва камбудихо ҷой доранд:

1. Дар диссертатсия муаллиф вобаста ба гурӯҳбандии ҳаракати сармоя методҳои маъмулро таҳқиқ намуда, методи махсуси худро аз нигоҳи «назорати объекти сармоя» пешниҳод менамояд, ки қобили зикр ва дастгирӣ мебошад. Аммо дар идомаи таҳқиқот ин метод норавшан мондааст. Муаллиф таърифи мушаххаси ин метод, усули ченкунию муайянкунӣ, индикаторҳои мақсадноки назорати объекти сармоягузорӣ ва асосҳои илмию иқтисодии афзалиятнокии ҳамин методро ба таври кофӣ пешниҳод накардааст. Дар таҳлили минбаъдаи раванди чалби сармоя ба инфрасохтор, ҷӣ дар сатҳи ҷаҳон ва ҷӣ дар сатҳи иқтисоди миллӣ, низ аз ин метод истифода набурдааст;

2. Муаллиф дар қори диссертатсионӣ вобаста ба масъалаи чалби сармояи хориҷӣ ба инфрасохтор, аз ҷумла, инфрасохтори сайёҳӣ муаммоҳои ташаккули фазои сармоягузориро аз нигоҳи институтсионалӣ танҳо дар ташкили сохтори алоҳида дар кишвар ва минтақа чихати сода гардонидани чалби сармояи хориҷӣ баррасӣ намудаасту ҳалос. Масъалаҳои марбут ба имтиёзҳои андозӣ, рушди бозори молиявӣ, ҳуқуқ ба моликият ва даромад, идоракунии арзӣ ҳамчун механизмҳои беҳтар кардани фазои сармоягузорӣ аз назари муаллиф дур мондаанд;

3. Дар диссертатсия муаллиф чалби сармояи хориҷӣ ба инфрасохтори «сабз»-ро ҳамчун самти афзалиятнок пешниҳод менамояд. Хуб мешуд, ки муаллиф вобаста ба ин як алгоритми муайяни рушди инфрасохтори «сабз» - ро дар шакли мукамал бо нишон додани ҷузъиётҳои ташаккули он (дар шакли схема) пешниҳод менамуд, то ин ки сохторҳои марбута дар сатҳи маҳал ва давлат аз он истифода мебуданд;

4. Дар диссертатсия муаллиф вобаста ба бухронҳои ҷаҳонии молиявӣ, паёмадҳои бемории COVID-19, таҳримҳо ва ҷангҳои байникишварҳо ва таъсири онҳо ба тамоюли ҳаракати сармоя, рушди сайёҳӣ ва рушди иқтисодиёт маълумот кам пешниҳод намудааст, ки минбаъд мебошад дар ин самтҳо низ таҳқиқотҳои худро васеъ намояд.

Дар хулоса бояд қайд намуд, ки камбудихои ҷойдошта хусусияти тавсиявӣ дошта, онҳо зуд баратарфшаванда мебошанд ва наметавонанд арзиши илмӣ ва амалии диссертатсияи мазкурро коста намоянд.

Диссертатсияи Саидов Қиёмиддин Тағоймуродович дар мавзуи «Масъалаҳои ҷалби сармояи хориҷӣ ба инфрасохтор (дар мисоли инфрасохтори сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон)» аз рӯйи талаботҳои Низомномаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон навишта шуда, ҳамчун кори ба анҷомрасида мебошад ва муаллифи он Саидов Қиёмиддин Тағоймуродович сазовори дараҷаи баланди унвони илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.13- Иқтисодиёти ҷаҳон мебошад.

Муқарризи расмӣ:

**Муовини ректор оид ба илм
ва инноватсияи ДДМИТ
н.и.и., дотсент**

Б.Г. Сафаров.

Имзои Сафаров Б.Г.-ро тасдиқ мекунам:
Сардори ШК ва қорҳои махсуси ДДМИТ

У.А. Шарипов.

Суроға:

734067 ш. Душанбе Ҷумҳурии Тоҷикистон

н. Сино, к. Нахимов 64/14

Телефон: +992 985000515

E-mail: bahrom_1975@list.ru